

A. VILLASANTEREN HITZALDIA ALTUBEZ

«GIZONA» ETA «EUSKALTZAIÑA»

Sebero Altube jaunaren itzala eta oroitzapena guregana ditzagun, minutu kokkor batzuetan baiño izango ezpada ere. Gure lagun zaharraren irudia eta irakatsi argiak gogoratu nahi nituzke. «Gizona» eta «Euskaltzaiña» izango dira nere lantxoaren atalak. Dena labor eta murriz, lan luzerik egiteko ez dela au garai egokia ba dakit eta.

I «GIZONA»

Sebero Altube jauna Mondragoen jaio zan 1879 gn. urtean. Soldadutza egin ondoren, 1901-ean Gernikara aldatzen da. Musika banda sortu nahi zuten emen eta berau eragitera etorri omen zan Gernikara. Baita sortu ta gobernatu ere egin zuen makiña bat urtean. Musika izan zan Sebero Altuberen gogoko sail bat. Jose Antonio Arana jaun gernikarra dabil orain Sebero Altube musikolari bezala estudiatzen.

Gernikar emakume aberats batekin ezkondu zan: beronen izena, Gregoria Gangoiti. Ez zuten umerik izan. Gernikan bertan, «Alkartasuna» arma-fabrika bateko buru edo gerente izan genuen gero gure Altube. Pistola klase berri bat ere asmatu omen zuen, eta beronen legezko patentea atera ere bai.

Euskeraren kezka ia aur denboratik zekarren. Euskeraren aldeko lanentzat oiñarri sendoak billatu nahirik, Linguistikako liburuak, batez ere frantsesak, irakurri eta ausnartzera lotu zan. Utsune bat ikusten zuen berak gure euskaltzaleengan: gure euskaltzaleek euskera jaso eta landu nahi zuten, bai, baiña Linguistikak irakasten dizkigun lege eta gertakari nagusien berririk jakin gabe ari ziran («izkuntz jakintzarik ezpalitz bezela», dio berak), eta jakintza orren faltaz ahalgin asko alperrikoak eta beste asko kaltegarrik ziran euskerarentzat. Linguistikaren irakatsiak aintzat artu eta zabaldu: hori izan zan Altuberen kezka andienetako bat. Linguistikaren kezka onek eman zion Altuberen euskaltzaleetasunari bere jite berezia.

Euskaltzaindia sortu eta berehala, euskaltzain baten utsunea gertatu zan: Domingo Agirrerena. Eta ain zuzen, utsune hori betetzeko, 1920 gn. urtean, Altube jauna izendatzen dute. Gernikan, garai ar-

tan, beste euskaltzain bat ere bizi zan: Karmelo Etxegarai jauna, gipuzkoarra au ere, baiña Karmelo, Altube baiño geroago egin zan euskaltzain.

Errepublikako denboran Gernikako alkate jauna ere izandu zan Sebero Altube.

Aren lan nagusiak, 1920 gn. urtean asi eta 1936 gn. urtera arteko bitartean egiñak dira denak. Aipatu egingo ditut soil soilik: «Izkuntz jakintzia ta euskeriaren bizitzia» (sarrera-itzaldia, 1920). «Euskel itz Barriak. Eurok eraltzeko, erderaak zetara lagun egin bear deuskuen» (1922), *De Sintaxis Euskérica* (1920), *Erderismos* (1929), *El Acento Vasco en la prosa y en el verso* (1932), *La Vida del euskera. Divulgación de los principios de la lingüística general aplicables a su defensa* (1933), *Observaciones al tratado de Morfología Vasca de Azkue* (1934), *Más sobre la vida del euskera. Barrero euskerearen bizitzari buruz* (1936), ta abar.

1936 gn. urteko gerra sortu zenean, «emen ez dator gauza onik» esan da, Argentinara ihes egin zuen, eta gero andik Frantziara. Emen, Pabe-ko irian (Pau), ainbeste urte igaro zituen. Pabe-n zegoe-larik, 1957 gn. urtean, liburuxka bat argitaratu zuen frantsesez: «La fonction de la douleur». Filosofi alorreko gai bat darabil bertan. Fisikalariei siñistu behar badiegu, beroaren galera edo gutitze bat gertatzen da munduan. Gertakun orren ondorioz, mundua ezeztatu edo desegindu egin beharko litzake, baiña ez da desegiten. Beste aldetik, galera orrek nun izan dezakean bere ordaiña ez da ikusten. Esan nahi dut: galera orrekin egiten den zuloa, nola estaltzen den edo estaltzen ote den ere ez da agiri. Beste aldetik, nola edo ala zulo hori estaltzen dela bistan da. Non da misterio onen esplikazioa? Oiñazean ez ote? Bai gizonak eta bai animaliak ere asko penatzen dira, neke-lan eta oiñaze asko pairatu behar izaten dituzte. Neke, lan eta oiñazeak jasatzean, eta edozein ahalegin egiterakoan ere bai, indar bat sortzen omen da, eta au izango litzake arako galera aren ordaiña. Orra itz gutxitan adierazita liburuxka orrek darabilen gaia. Nahiko bitxia eta pesimista da Altubek liburu ortan defenditzen duen teoria. Schopenhauer eta Platonen ikuskera beltzak agintzen du an; baiña utz dezagun hori alde batera. Altube jauna min eta samin asko ikusia zan. Batez ere, ainbeste urtetan atzerrian egote orren samiña

ezagutu behar izan zuen. Beharbada ortik erne zitzaion, beste askori bezala, giza-oiñazearen misterioa argitu edo esplikatu nahia.

Urrengo urtean, 1958 gnean. alegia, Gernikara itzuli zan. Eta an il zan 1963-an, 84 urte zituela. Gernikako kanposantuan ehortzia dago, eta ain zuzen, Karmelo Etxegarairen ondo ondoan. Bi euskaltzaiñen illobiak bata bestearen ondoan daude, nahiz eta Altube urte asko geroago illa izan.

Altube jaunak ba du illoba bat: Elisabeth Sauzon d'Altube, Parisen ezkondua. Berarengana, eta bai Gernikako Jose Antonio Arana jaunarengana ere jo dezake aren berri gehiago jakin nahi duenak. Azkenengo oni zor dizkiot nik emen jarrî ditudan zenbait gauza.

Gizon zeatz meatza, langillea, dena serioski eta benetan artzen zekiana, osasunaz ere asko arduratzen zena. Metoduaeren eta ordenantzaren barnean bizitzera eta lan egitera ohitua. Euskaltzaindiak bere lehen aroan izan zituen gizon prestu, langille eta jakintsuene-takoa.

II «EUSKALTZAIÑA»

Baiña aren bizitzako gora beherez eta giza irudiz apurreria auk esan ondoren, jaun orren irakatsi nagusi batzuk gogoratu nahi ditut, aren sarrera itzalditik artzen ditudala baitipat. Irakatsi auk, nere ustez, Altuberen «forma mentis» bezala dira, ark ahoz beti aipatzen zituenak, eta bere idazlanetan erruz eta aspertzeko gogoratzen dizki-gunak. Eta gaur emen oien aipamena egiteko ba da beste arrazoin bat: irakatsi oiek ez dutela beren gaurkotasunetik, den gutiena ere, galdu.

Gizona, gaur, iñoiz baiño gehiago, axaletik bizi da. Lau aizetara zabaltzen diren slogan-ak errazki iresten ditu, oietan egon ditek en egia, egi-antza edo gezurra neurtzen asi gabe. Orra slogan auetatik bat: «Kulturak salbatuko zaitu». Polita, ezta? Baiña egiatzkoa? Jum! Hori beste kontu bat da. Bai ta ez, esan beharko. Mataza nahasi batean sartuko giñake, slogan orren egia, balioa ta abar neurtu nahi izate ezkerotan.

Slogan orrek ba du, beintzat, arrisku bat, eta ez txikia, nere ustez. Ara zein: liburuak eta literatura ugaria, apaïña eta dotorea euskeraz egin ezker o, euskera salbatua dagoela, dena egiña dagoela

uste izatea. Eta hori gezurra izan. Gezurra galanta eta engaiñu boro-billa. Engaiñu ortan erortzeko arriskua bageneukala garbi ikusten zuen Altubek, eta orregatik ari zan beti izkera mintzatuaren garrantzia eta lehenasuna aldarrikatzen. Izkerak mintzatzeko egiñak dira, ezpaiñetan erabiltzeko; hori da aien lehenbiziko destiñua eta zeregiña. Idaztea, berriz, liburuak egitea, literatura lantzea, hori bigarrenko gauza da, gaiñetikoa mintzatuaz gaiñekoa, eta mintzatzearen urrengo behar duguna. Lehenbizikoa falta bada, bigarrenak ez gaitu salbatuko. Or dugu latiña: iñoiz izkuntza bat kultur tresna izan bada, latiña izan da noski. Nekez aurkituko da beste izkuntzarik, idazteko eta literatura egiteko orrenbeste erabilli izan denik. Idatzi eta irakurri egin da, bai, latinez, baiña orrek ez du latiña salbatu. Orregatik auxe zan Altuberen betiko leloa: euskera mintzatuari, bizitari behar zaiola eutsi eta lagundu, hizkera bizia behar dugula, indartu, babestu eta sendotu. Euskera mintzatua ez dedilla itzali, bestela gureak egin du. Orra benetazko euskaltzaleak izan behar duen lehenbiziko kezka, kezka nagusia. Euskeraz mintzatzeari ez utzi. Euskera ezpaiñetatik ezkutatuko balitz, literatura idatzia eukiagatik, zer? Kulturak salbatuko gaitu, bai, baldin euskera mintzatua galtzen ez bada; bestela ez. Bego, bada, zutik lehenbiziko puntu au: euskera mintzatuari eman behar zaiola aurrengo tokia euskeraren aldeko lan, ardura eta kezketan.

Euskera mintzatua, bizia, orra zer behar dugun zaindu eta gorde. Euskera mintzatua, ordea, erriarena da. Erriak belaunez belaun, gizaldiz gizaldi, erabilliaren erabilliz, eskutik eskura bezala, gurasoetatik semeetara aldatzen edo pasatzen du. Euskaltzaleak, bada, erri euskera au behar du ondo ikasi. Erri euskera onen aurrean euskaltzaleak ikasle behar du izan eta ez maisu. Erriaren izkuntza den bezala behar du ikasi. Orretarako beharko du luze eta arretaz erriari entzun, adi egon, erri izkuntzaren legeak, dohainak, aberastasuna, esakerak eta abar miatu, aztertu, ikasi. Eta ez pentsatu guk gure aginduetara ekar dezakegunik erri izkuntza. Hura den bezalakoa da, eta bere bidetik joango da, guk nahi ez nahi.

Izkuntza mintzatua da, bada, nagusi. Au gal baledi, dena galdua legoke. Orduan zer? Literaturak eta idazteak ez ote du batere balio? Bai. Idazteak ere ba du bere garrantzia, eta ez txikia; baiña Altuberen-

tzat bigarrengo gauza da au. Lehenbizi, euskeraz mintzatzea; gero, idaztea.

Eta izkera idatzi onek izkera mintzatuaren lagungarri ta morroi behar du izan, eta ez etsai. Idaztea, Altuberentzat, izkuntza mintzatuaren lagungarri bat besterik ez da. Baiña ziñez eta egitez lagungarri izan dedin, idatz izkerak aho izkeratik gertu samar egon behar du.

Idatz izkera aho izkeratik urrun edo desberdin egotea, ordea, bi eratarata gerta ditekete. Ara lehenbiziko era: idatzi era batera egiten denean, eta irakurri eta itzezin bestera. Desberdintasun au itxurazkoa bakarrik da, ortografiatik eldu dena. Desberdintasun au frantsesez eta ingelesez ikusten dugu; gaztelaniaz gutxiago. Azalekoa bakarrik da, irakurri eta itzezin berdinean egiten den ezker. Orrek ez du, bada, idatz izkera eta aho izkera elkarrengandik urruntzen (irudiz edo izan ezik).

Baiña ba da beste desberdintasun bat oso kaltegarria: idatzi eta irakurri era batera eta itzezin bestera. Au da txarren txarrena. Desberdintasun au gertatzen denean, idatz izkera alde batetik eta aho izkera bestetik dijoaz, biak bananduta. Au da benetazko desberdintasuna. Orrelakorik gerta ez dakigun, idatz izkerak aho izkeratik urbil egoten ahalegin guztiak egin behar ditu.

Baiña onekin ez dago dena esana. Idatz izkerak, errikoi izateaz gaiñera, berdinean izatea ere nahi du. Bete berdinean ez, baiña mende batean ororentzat berdinean bai. Orta idatz izkeraren beste lege bat: batasuna edo berdintasuna. Badirudi lege au aixtian esan ditugunen aurka dela, baiña ez. Idatz izkera denontzat da, eta orregatik berdinean izatea eskatzen du. Aho izkera izkelgitan banakatua eta zatikatua egon ohi da, eta indar banakatzaille hori bestaldeatzeko, idatz izkeraren berdintasunak zaintzen du batasuna. Hori izkuntza guztiek egiten dute. Eta ontan iritzi bateko dira izkuntzalari guztiak. Ala ta guztiz ere, guk, euskaldunok, eztabaida-gaien artean darabilgu oraindik batasunaren auzi premiatsu au.

Erri jarraitzaille alde batetik, eta ororentzat berdinean, bestetik, behar du izan, bada, idatz izkerak. Nola egin, ordea, idatz izkera berdinean au, ororen au? Bizitarik sakon, sendo eta zabalen duten itz eta gramatikakiauk aukeratuaz, nagusitzeko jokera dutenak artuaz, alegia.

Altube jaunarentzat arau auek betetzea ez da gutxi gora behe-rako kontua, il edo biziko gauza baizik. Entzun bestela aren itzak: «Gogoan euki daigun egi itzal au: gaur eguneko giza-artu-emonetarako,

batasunezko eta errijaz adiskide bizi dan idatz-izkerarik euskeraan aurkitzen ezpadogu, gura nai ez, erdereetara joko dogula danok, ut-sune ori beteteko. Zoritxarrez, egi itzal eta samin orren ondorenak, larregi ere agiri dira, daborduko ere, euskaldunon artean».

* * *

Orain arte aipatu ditudan Altuberen irakatsi auek, aren sarrera itzalditik jasoak dira, 1920-an egin zuenetik, alegia. Andik bi urtera Billera sonatua egin zan Gernikan, Eusko Ikaskuntzak eratua, eta bertan beste itzaldi luze eta mamitsua irakurri zuen Altubek: «Euskel Itz Barriak. Eurok eraltzeko, erderaak zetara lagun egin bear deus-kuen». Euskal iztegiaren arazoak goitik behera, oso zeatz eta sakonki, garbitzen ditu bertan. Altubek lan ortan proposatzen dituen ideiak beste behin azaldu nituen (Ikus EUSKERA 1963-64, 293-313), itzaldi orri orpoz-orpo jarraituaz. Orregatik ez dut emen ango bi puntu nagusiak aipatu baizik egingo.

Lehenbizikoa.—Iztegi gaietan garrantsirik andiena eman behar diogula itzen zabalgoari. Zabalgoa zera da: «área de extensión de una palabra». Itz batzuk Euskalerra osoan edo zati zabal samarrean erabiltzen dira, maiz eta arrunt entzuten dira, sendo sustraituak daude, osasun mardulez bizi dira: orra zabalgo andiko itzak. Beste batzuk, berriz, toki edo txoko batean iñoiz jasotakoak. Orain bada, zabalgo-rik txikiena dutenak nahiz andiena dutenak mailla berean jartzea, garrantsi berdiñekotzat artzea, hori da —Altuberen itzekin esateko— nahastetarako laguntasun ederra. Nahaste hori, Altuberen iritzian, maiz gertatu da gure aroko euskera idatzian. Entzun ditzagun, berriz ere, aren itzak: Zeruetako edo aingeruen euskeraz amesetan ibili eta lurreko au ezagutu eta ikasteko ez zaletasunik eta ez gogorik... Ulertu eziñezko euskeraz liburu eta idatz lanak egin eta onetara irakurlerik asko uxatu... Benetan euskeriak burua jasoteko dituan eragozpenai lagun egiteko, ezin zittekean gaur bide obarik autu...

Eta gaitz onen sustraia auxe genuke: itzen zabalgoaz kontu guti egiten dugula. Orregatik gaiñeratzen du Altube jaunak berak: Izkera gauzetan zabalgo orreri behar dan lotsia ta garrantsija emoten ikasi ezpadaigu, eztogu sekulan lan ganorazkorik egingo; eztogu euskeriau indartu ta goratzeko arloan aurrerapiderik lortuko.

Bigarren puntua.—Ondoren onako auzi oni eltzen dio: jakin-tza gauzetan euskerak duen itzen falta, nola erremediatu? Ontan

ingeleza jartzen du Altubek guretzat eredu bezala. Nahiz eta latiniaren ume ez izan, ingelesak bildurrik gabe artzen ditu, kultura eta jakintza gaietan, latin eta griegotiko itzak. Eta guk ere beste ainbeste egin beharko genduke. Ingelesak onartzen dituen latin eta griegotiko itzak guk ere kezka gabe onartu behar genituzkela uste du, alegia. Ondo daki Altubek bere aroko idazleek ez dutela hori egiten. Alemana bera baiño ere urrunago joan direla bakar bidean. Baiña bakar bide hori artzea —dio berak— iñoizko kaltegiñena oraintxe litzai-guke. Jakintza gauzetako itzeetan ba da alako batasun bat errien artean eta batasun orretatik kanpora euskaldunok bakarrik gelditzea, ez dirudi zentzunezko gauza. Geuretakotu behar dugu, bada, iztegi hori, itzei, euskera antza emateko, aldakuntza lege batzuk behar denean ezarriaz.

* * *

Oneraiño Altube jaunaren irakatsiak, ia itzez itz aren lanetatik aldatuak. Baiña onenbestekin aski izango dela uste dut. Altube jaunaren irakatsi nagusi batzuk gogoratu nahi izan ditut. Ark gauza auek esan zituela ba da ia 50 urte. Ala ta guztiz ere, ene ustez, ez dute gaurkotasunik galdu. Bidezkoa zan, beraz, berorien aipua egitea, Maisu argi eta jakintsu aren oroitzapena egiten dugun bitartean.

Jainkoak egun on dizuela denoi.

JOSE ANTONIO ARANA JAUNAK, ALTUBERI BURUZ
EGINDAKO BIBLIOGRAFIA

21-9-1969

Euskaltzaindiaren urre-eztaiak amaitzera doaz. Berrogetamar urte onek beteta. aldi onetan izan diran euskaltzainik onenak goratzea bearrezkoa izan da, eta alan ari da Euskaltzaindia urte bete zear bere jaialdietan. Ona emen, Donostin, Altubereren txanda. Aita Villasanteren aoz eskeiñi deutsagu Altube Jaunari guztion biotzetako omenaldia. Bere merezia artu dau, azkenengo urteetan aztuta izan doguta. Neuk be, bere erri izan zan Gernikatik zeozer omenaldi onetan euki dagian, bere idazlanen bilduma au EUSKERA aldizkarira bialtzen dot. Ez dira, bear bada, idazlan guztiak emen aitaturko, baiña bai geienak. Asiera baiño ez bada be, bidea idigita dago; ea nork jarraitu ba dago!

1916 *Zortziko*, Euskalerriaren Alde, 1916, 56 orrialdean. Erderaz.